

ÉRTESSÍTO.

A Philosophiai folyóiratokból.

A „*Vjesztvik Jevropy*“ című orosz haviszemlében Kavelin K. akadémiai tanár az *ethika feladatairól* írt cikkének bő kivonatát adjuk a következőkben. Tudva van, hogy az ethika kérdései képezik ma nyugoton, kivált Angol- és Francziarságban a philosopholás gyúpontját. Kavelin nyomos cikke Orosz visszhangja ez általános aramlatnak, mely jó szölván társadalmi szükséggé válik. Bántja a mellett Kavelint a tömeg csüggeteége, kétsébbeesése az uralkodó viszonyok fölött, mely az öngyilkosságek gyakoriságában lel kifejezést. — Ennek meg ellenébe állni, kötelessége a philosophnak. Ez a czélja írónknak is.

Körvonalozván czélját, tárgya méltatásához fog a szerző s kezdi az erkölességen, erkölessiérzéken és erkölessi személyiségen. Hangsúlyozza az erkölessi és a jogi jelenségek mindennapi, káros összezavarását; rámutat a külső és belső cselekedetekre, a cselekedetek megítélésére a psychopathia világánál; aztán megismertet az ethika tárgyával vagyis „azzal a viszonyval, mely a cselekedet és a cselekvő személy, az ő lelkivilága, érzetei, meggyőződése és szándékai közt vagyon“ és utal az ethikának a psychológiával való rokonságára.

Hogy miben áll a psychikai tevékenységnek a cselekvő személy lelki organismusához való viszonya, annak megértésére tudnunk kell mit értsünk az ember lelki szervezete és psychikai tevékenysége alatt. A vizsgálat kiderítette, hogy az organisált élet valamenyi nyilvánulásai a legszorosabb viszonyban vannak egymással; e körülmény eszközli azt, hogy a természetben nyilvánuló élet és tevékenység egyénivé, egységessé lesz s mint személy jelentkezik. Minél magasabb a szervezet, az élet individualisatiója: annál inkább alakul központosítóvá, a környezetből kiválóvá, annál nagyobb benne a törekvés függetlenségre és a menyire lehető, önállóságra. Ezzel összeesik az is, mint megy át az élet és a tevékenység a passivból az activba, az önérzés képessége mint erősödik, mint izmosodik annyira, hogy a külső benyomásokra és hatásokra érzéssel válaszoljon. A természet koronája az ember, mert az ő organismusa a legfejlettebb és a legtökéletesebb. Benne nyilatkoznak az organisált élet járulékei a legtökéletesebben és ő egyre jobban és

jobban fejleszti azokat. Azonfelül olyan képességeket és sajátságokat mutat fel a vallásban, a művészi alkotásban, meg a tudományban, a minőknek nyomára se akadunk a többi szervezetnél. Szerintünk egy velünk született különös képességben kell keresnünk eme fensőbbiség okát, mely ha nem volna is kizárólag az emberi nem tulajdona, mindenesetre benne nyilvánul a leghathatósabban. Ez a fontos lélektani képesség az öntudat, az ember psychikai életének utolsó fokozata, kifejlődésének oly alakjában, a minőben az emberen kívül más ismert organismusban nem található föl. A psychikai élet és tevékenység illetően felfogása általánosságban, és az emberre vonatkozólag különösen, nagyon sok eddig nem ismert kérdésre vet világosságát.

A mi szempontunkból könnyű megvonni a határt a psychologia és az ethica közt és kiválasztani őket a rokon tudományok közül, természetesen nem kínai fallal. A közvetlen élet és tevékenység a pozitív kutatásnak és ismeretnek a tárgya. A másod- vagy magasabb rendű, öntudatosnak is nevezett tevékenység functioi képezik az ethika meg a psychologia tárgyát. A lélek magasabb képességének tárgyait az alacsonyabb psychikai élettől és tevékenységtől már előkészített és kidolgozott factumok adják; az ethikanak pedig éppen az a feladata, hogy azokat szabályozza és bizonyos normáknak alávesse.

E felfogás gyújt világot az erkölcsi tevékenységnek vagy ugynevezett szabad akaratnak kérdésére. A szabad akarat mindig valamely motivum alapján működik és soha anélkül; ebből következik, hogy ő is feltételekhez van kötve. Mindig adott psychikai és külső jelenségekkel és tényekkel van dolga, rajtok operál, tehát nem afféle levegőben rejtőző erő. Semmiből nem teremt semmit, csupán észlelvett, kész anyagot önti eme vagy ama combinatióba, eddig nem birt alakba combinálja azt és ez által új jelenségeket okoz. Csak is ebben az értelemben tulajdoníthatunk neki teremtőképességet. A szabad akarat tevékenysége nem változtat az egyetemes feltételeken, és a lét törvényein. Nem külön erő vagy factor ő, csupán sajátos functió, melyet elszoktunk választani más tényezőktől és külön nével megjelölni. Elválaszthatatlan, közvetlen és lehetőleg szoros összefüggésben van az öntudattal.

Szerintünk a szabad akarat nem illúzió, hanem valóságos jelenség, melyet a tudomány helytelen szempontból ítelt meg idáig. A szabad akarat olyan tevékenység, a melyet — ellentétben a tisztán reflectív, meg a közvetlenül külső izgatások vagy befolyások okozta tevékenységgel — a belső motivumok és ingerek hoznak létre és irányítanak. Valamint minden tevékenység, úgy a szabad akarat is határozott feltételekhez van kötve, miért sokan azonosnak tartják az öntudattal. Hogy e kérdésnél is zavaros fogalmakkal találkozunk annak oka a psychikai tevékenységek hiányos megkülönböztetésében rejlik. Az a képesség, hogy motivumok vagy belső ingerek és nem külső benyomások vagy közvetlen kívülről ható indítások alapján

cselekedjünk, gyakorlat, szokás által csak úgy fejlődik, erősbül és tökéletesbedik, mint a többi képességek. A szabad vagy öntudatos tevékenység nem teremt újat, csupán új viszonyba hozza a meglévőt.

A motivumok szerint való öntudatos cselekvés azonban csak egyik oldala a szabad akaratnak. Ismernünk kell még azt is, mint keletkeznek a motivumok, minő viszonyban vannak egymással, és mi képesíti őket a működésre. A mi tudatunk nem tükör, mely passzív módon veri vissza a benyomásokat, hanem olyan tevékenység, melynek szerves működés felel meg, és a mely átdolgoz mindent, a mi bele kerül. Bármit vegyen is magába az öntudat a külső világból és a belső pszichicai életből, bizonyos jegyet nyom mindenre, mely megmarad akkor is, ha a tudatra ébredt jelenség eltűnt és megszűnt hatni. Ha azonban már meg van a jegy és az öntudat tárgya nem működik többé: más indítja meg a tevékenységet, vagyis éppen az, a mit motivumnak nevezünk. Az öntudat magasabb concentrációja a lelki életnek; a vele kapcsolatos motivum egyedül az ember személyes, egyéni természetének és életének törekvéseiben és hajlamaiban születetik. A motivum bennünk születik, egyéni természetünkből foly, az öntudatban határozottan körvonalozott képet nyer, melynek számára anyagul szolgál mindaz, a mi a tudatba belépett és általa megközelíthető. Az ember hajlamainak, törekvéseinek az öntudatos tevékenység a központja, mely semlegesítvén a külső benyomásokat és hatásokat egyszersmind határozottan formulázott czéllá gyurja a hajlamokat, vágyakat. Hogy a motivumok is összeütköznek és tusát vívnak, elvitázhatatlan tény. A mechanica törvényei döntik el az ütközetet: az erősebb győz. És ebben van valami végzetesség. A moralisták nem tudnak kibékülni a motivumok harcának szükségszerű kimenetelével és sok ellenszert ajánlanak. Hiú törekvés! Az egyedüli mód a nem óhajtott fatalis következmények elhárítására abban áll, ha megváltoztatjuk kölcsönös viszonyainkat, egyeseket erősítünk, másokat gyengítünk. Tehát a lelki életben is hasonló törvényekkel állunk szemközt, akár a külvilág tevékenységében. Ha magunknak alá akarjuk vetni a külső világot, és célunkhoz idomítani, nem a természeti törvények megváltoztatásán törjük fejünket, hanem úgy rendezzük az adott feltevételeket, hogy az eredmény óhajtásunk értelmében üssön ki.

Az előadottak arra képesítenek bennünket, hogy a mai világnézet némely hézagait elhárítsuk, melyek a tudományos etikának mint az erkölcs tanának megállapítását és fejlődését gátolják.

Valamennyi világnézetnek, legyen bár tudományos vagy nem tudományos, fájó sebet képezi az a mély köd, mely ezideig az egyedi, individualis, személyes létezés és annak objectiv viszonyai közti összefüggésen borong. Émez összefüggés felfedése legmagasabb czélja valamennyi tudományos törekvésnek, utolsó szava minden rendszernek. — Mi hát az az én, az emberi egység, a természetben, embertársai

közt, a társadalomban és tulajdon testében? ez a kérdések kérdése. Gondolatban felőlelem azokat, vágyaim, törekvéseim szárnyalása messze ragad hátra s előre, sőt a világ határain túlra is; de egyszersem érzem és beismerem, hogy a körülmények, saját testem békót vernek kezemre, lábamra. nekik vagyok alárendelve, végzetszerűen függök tőlük, és ők megsemmisíthetnek engemet. Pedig az egyedi ember s a természet — kétségbevonhatatlan valóság; de hogy mint viszonylanak egymással? áthatatlan homály fedi azt.

Még titokzatosabbak ama felsőbb erők, melyeket érzéseim általában meg sem közelíthetnek s mégis ők igazgatják az egyes ember s az egész világ sorsát. Hogy ilyen erők valóban vannak, arról szilárd meggyőződés honol az emberiségben, a mióta emlékezni tud.

Az első lökés, mely az embert észbeli és erkölcsi tevékenységre ébresztette, az élet, a lét szüksége volt. Ezek arra bírták az embert, hogy különféle hasznos fogásokat és megszokásokat sajátítson el. Athaladván ezen az elemi iskolán, lassankint elérte a közös, az egyetemes kérdéseket, később a távolabb esőket is. Két út állt előtte. A szent, mintegy felülről eredő szózatok azt mondták neki: ne próbálj megtudni mindent; mindentudó úgy se lészel soha. Fölfedjük előtted azt, a mire okvetlenül szükséged van, hogy lehetőleg kielégített és boldog légy e földön. Kövesd a szabályokat, melyeket eléd szabunk, ragaszkodjál hozzájuk erősen és feltaláld bennök az óhajtott megnyugvást és támaszpontot a mindenfelől fegyverkező bajok és veszedelmek ellen. A másik szózat magának az embernek kebeléből fakadt, és szinte parancsolta neki: keress, gondolkozzál, kutass elméddel, iparkodásoddal és ne hallgass senkire. Mindent fölérhetsz észszel; titok nem lesz elméd előtt, ha önmagadra támaszkodva erősen törsz előre. S így az ember törekvése ketté vált. A hit és tudás szárnyakat kölcsönzének neki; suhintásaik egyre magasbra és magasbra emelék őt az édeni boldogság fényes hajlékához, és ama ragyogó magaslatokhoz, melyeken el vagyon rejtve a világ titka a poreMBER szemei előtt. A hit feleletet adott személyes, egyéni, lelki életének kérdezősködéseire; a tudomány felfedte előtte a természetben és emberi közösségben való objectív helyzetének feltételeit. Kezdetben a két út egy csapáson haladt, de később minél tovább haladtak, annál inkább elváltak, végre teljesen szakítottak. A tudás folyton tágítván körén, hatalmába ejté a magaslatokat, a szent hagyományokat és tanokat, fölfedte az élet objectív oldalát igazgató törvényeket, föltételeket. Azonban az individualis, a személyes, az egységes ez ideig kisiklott a kezéből, valahányszor csak birokra akart kelni vele. Ennek oka egyedüli fegyverében — a gondolkodásban rejlik. Az ész bonczolja az élő jelenséget, hogy általánosat vonjon le belőle; előtte bece az általánosnak van, az individualist eldobja, mint czérljainak meg nem felelőt; holott ez teljesen realis, maga a valóság, az élet. Következőleg a tudomány be

nem hatolhat magába az életbe. Tehát mi ő? És mi az az általános, a min dolgozik? mire való az?

Ime, ebben gyökerezik a tudás ki nem elégítő volta. Sok badarságot írtak össze e tárgyban az emberi ész korlátoltságáról, pedig többet érne ama kérdés megoldásával bibelődni: mi hát az objectív, a tudományos tudás, mit ad és adhat, mit várhatunk és követelhetünk tőle? Igaz, hogy e kérdéseket gyakran felvetették és magyarázták, de elégtelenül; nem volt hozzá elegendő anyag. Ez akadályok immár fokozatosan elháríttatnak. A böleselet fürkészi a gondolkodás törvényeit és formáit. Az utóbbi időben a psychologia és physologia barátságosan, kart karba öltve, két ellenkező oldalról, de egyazon irányban, egyazon módszer szerint működnek az ember észbeli tevékenysége forrásainak felkutatásán. Ezek alapján már a végkövetkeztést is gyaníthatjuk.

Hajdanában roppant egyszerűnek gondolták a tudást; ismerjük a tárgyat és megvan. Pedig kiszűlt, hogy a tudás felette bonyodalmas psychicus tevékenység s hogy a tárgy éppen nem az, a mit alatta értünk, hanem egészen más; hogy a tudásnak nincs dolga a közvetetlen tárgyakkal, hanem csak azokkal a nyomokkal, melyeket a tárgyak lelkünkben hagytak. A tudás bizonyossága, kétségtelen volta azon meggyőződésen alapszik, hogy egyazon tárgy mindig ugyanazon benyomást kelti fel normalis szellemi képességekkel bíró emberek többségében.

Kant csupán meglebbentette e tényen a fátyolt, melyet ő előtte titok fedett. Ha az ő eszméjét alkalmazzuk a végletekig, az emberek, a környező természethez való viszonyát és a tudást illető nézeteinknek gyökeresen módosulniok kell. Azt hittük, hogy az emberi gondolat és az őt határló közeg közt éles határ van, holott ilyen nincs; meg voltunk róla győződve, hogy a mi bennünket környez, az rajtunk kívül van és feltétlenül objectív, — valójában csak annyira, a mennyiben benyomással van reánk. A tárgyi világ hatásai átalakulnak psychicus állapotunkban és csakis azon alakban lesznek megközelíthetők az ember számára.

Ennek alapján kimondhatjuk, hogy észbeli működésünk és ismereteink csak olyan viszonylagosak és feltételesek, mint minden a világon. Csupán az elvont logika ruházta fel őket olyan tulajdonságokkal, minőkkel nem bírnak. Az én csupán külön alakja a psychicus tevékenységnek és arra való, hogy az emberi létezés jobbjátsa és fejleszse minden oldalra, minden irányban, természetének megfelelően.

Az ilyen felfogás, mely ugyan még nem élvez általános polgárjogot, az emberi lét objectív feltételeiből átteszi a súlypontot a psychikai életbe és az élő személy tevékenységébe és a logikai elvontságok, mechanikus, személytelen, pártatlan és lelketlen törvények

uralma helyett az emberi tettekbe az emberek élő öntevékenységét állítja be. Ily viszonyoknak közepette nem tűnhetik fel életünk a véletlen áldozatának, vagy pedig erőtlén, hiú harcznak a vak végzet ellen, ellenkezőleg az egyén és a társadalom működése az értelmes működés jelentőségét nyeri, mely egyre inkább és inkább képes úgy a kívülre meglevő, mint a saját magából keletkezett objectiv világot hozzá idomítani az emberek személyes és collectiv létének psychikus és anyagi szükségleteihez. Sőt a mi több, eltűnik a mesgye, mely az egyéni individualis életet az általánostól és collectivtól, a subjectivet az objectivtól elválasztá.

Ugyancsak az objectiv világ szerves összefüggése a subjectivvel élénk világot vet arra a többször ismétlődött tényre, hogy a társadalom és cultura fénye fejlődése rendszeren karöltve haladott az erkölcsi, egyéni élet és erkölcsi személy hanyatlásával. Az ember a korunkhoz hasonló időben kizárólag az objectiv világba lévén merülve, abban a hiszemben, hogy szilárd támaszpontot lel benne, elveszti személyes ideáljait s velők együtt a személyes, az egyéni élet értelmét is. Ilyenkor az ember mindig kimondhatatlanul szenvedett, nehéznek találta az életet, mint most mi európaiak. Valószínűnek tartjuk, hogy az emberiség fejlődésének történetében új epocha küszöbén vagyunk. A meggyőződés ingadozó volta, az elmék chaoticus állapota, az erkölcsi oldal hanyatlása a mindennapi életben és a theoria gyengesége arra néz, hogy szilárd alapra fektesse azt, nyilvánvalóvá teszi, hogy a mai ember világnézetében gyökeres átalakulására van szükség. A mi Európában nagyot csak tettek és gondoltak az utóbbi öt században, mind ez annak a belátására vezetett, hogy nemesak a kültermészet tüneményei, hanem a phychicus és társadalmi élet tettei és eseményei sem függenek az emberek egyéni belátásától és jó indulatától, hanem bizonyos szabályossággal és következetességgel történnek, szintén bizonyos feltételeknek és változhatatlan törvényeknek vannak alávetve akár a kültermészet tüneményei, ezért azokkal egyetemben az objectiv világhoz sorolandók, és az ember létének meg tevékenységének szintén sajátos objectiv feltételeit képezik. Megtevév ezt a nagy felfedezést, belátták, hogy a phychicus és socialis tetteket hasonlóan az anyagiakhoz, lehet így vagy amugy változtatni, kombinálni az igényekhez képest. Ennek aztán óriási sikere volt egy oldalon az emberi állapotok javítására.

Csakhogy ez a világnézet elégtelen is, egyoldalú is. Még csak érzik ezt most, azért nyer kifejezést valami határozatlan elégedetlenségben, és csüggedésben, melyről az emberek nem tudnak számot adni magoknak. A magyarázat abban rejlik, hogy a tárgyilagosság nem nyújt az embereknek feltétlen szilárd és tartós támaszpontot, mert annak gyökerei, forrása nem az emberen kívül, hanem belül, az ő természetében vannak. Feltétlen objectivismusról beszélhetek Kantig, de azóta nem. Az ember számára nincs se absolut tudás, se

absolut objectivismus, de nem is lehetséges. Az emberi nemet a tudás ön magán felül nem emelheti, a természetből ki nem szakíthatja. A mit az ember kívüllátnak tart, az vagy egyszerűen kültermészet csupán, melynek része ő is, vagy más emberek és társaságok, melyeknek közepette maga is él.

Mindazon külső oszlopok, melyekről az emberek hitték, hogy felépíthetik rájuk lételüket, — ingatagoknak bizonyultak be. A ki figyelemmel kíséri a világon most történőket, lehetetlen nem látnia, hogy az erkölcsök romlásával nő a politikai és társadalmi rend ingadozása, bonyolódik a közgazdaság és pénzügy, pang a tudományos és művészi alkotás. Bizonytalanság és csüggedő határozatlanság ül a világos tervek és czélok helyén. Még a khinaiak és észrevették, hogy az európaiak roppant leleményesek a mulatságban és mégis — unatkoznak. Unalom, ez korunk betegsége. A megfigyelés és tapasztalat, megdöntötték az objectiv világnézetbe vetett hitet, emelni kell az egyéni psychikai életet és tevékenységet. A tudomány és gyakorlati tapasztalás legjobb erői fognak működni az egyes, individualis személy erkölcsi fejlesztésén, és ez fogja képezni az emberi nemnek a fejlődés egy periodusába való átmenetelét.

Az eddigiekből kitünik, hogy az ember abban különbözik a többi állatoktól, hogy öntudatos motivumok vagyis tőle eredő, benne gyökeredző és öntudatába átment ösztönből eselekszik.

A ember része a természetnek, legfelsőbb organismus a földön és mint ilyen más élő emberekkel normalis együttélésben leledzik. Saját megóvása és letezése végett arra kényszerül, hogy egyes motivumokat gyengítsen, másokat ismét erősítsen. Ez a kényszer egyforma akár a valódi szükség, akár a lélek legidealisabb törekvéseire alkalmazzuk is. Ugyanis a motivumok kölesönös viszonyán uralkodó mechanicus törvényhez valami szabályozó is járul, mely erősíti az egyiket, és gátolja vagy gyengíti a másikat. Ilyen regulator kétségen kívül meg van a többi szervezetekben is. Azonban az állatoknál a körülmények egybevetése, combinatioja, nem terjed tovább az önvédelem és az önkielégítés okozta szükségnél. Az ember pedig, a ki képes új formákba gyurni lelki állapotát, a ki felemelkedhetik a legmagasabb eszméig, még a melyek az ő motivumaival közvetlen összeköttetésben nincsenek is, oly annyira, hogy nem gyéren nagy figyelemmel kell átkutatnunk a következtetések és folyamányok hosszú sorozatát, ha kiakarjuk fürkészni a köztük és általok igazgatott és szabályozott motivumok között fennálló viszonyt.

A combinatiók, az egybevetések alapját képezik annak, a mit *eszmény* néven ismerünk. Nincs határozatlanabb valami ennél. Az eszmény olyan képzet vagy fogalom, mely a különböző motivumokat egy egészszé fűzi össze s egy közös irányt szab nekik. Motivumok szerint az eszmények is sokfélék. Vannak közeli, vannak távoli, van-

nak egyéni s vannak közös eszmények. Feladatuk közvetítő szerepet játszani az eszme és a valóság közt. Az észbeli processusok és operatiók az eszménytől nyerik a megvalósulást. Ebben az esetben az eszmény és a cél synonymák, csakhogy a „cél“ a közelebbi, a közvetlen, a practicus idealt jelöli, míg az eszmény a távolabbi, tágabb értelemben vett czélnak a kifejezője.

Az eszmények is alanyiak (subjectivek) és tárgyiak (objectivek) ama tárgyak különböző volta szerint, melyekre az öntudatos cselekvés kihat. Az ember működése a külvilág terén mindenha objectiv; de azért lelkünk minden tüneményének nem subjectiv tevékenység a forrása. A subjectiv tevékenység annyira mélyen van az emberben, hogy az analysis és megfigyelés számára megsem közelíthető. Továbbá megfelelő idealok nélkül subjectiv tevékenység csak úgy nem képzelhető, akár az objectiv működés. Motivumainkat ismerhetjük közvetlenül, szemléljük őket mint a subjectiv idealokat, de közvetlenül hatni ösztöneinkre, vezetni azokat, gyengíteni vagy erősíteni őket csak is úgy vagyunk képesek, ha öntudatunkben egy képpel rendelkezünk arról, minőnek kell azoknak voltaképpen lenniök. A ilyen kép az alanyi eszmények (subjectiv idealok) világából kerül ki. Emez idealok cselekvő tudata pedig a *lelküismeret*.

A subjectiv tevékenység erkölcsi tevékenység, a subjectiv idealok az erkölcsi ideáljai. Az erkölcsi tevékenység és erkölcsi eszmények tana egyszersmind az erkölcsiség vagy ethika tana is.

Az erkölcsiség és a tudás különböző utakon bár, de egyazon fő és utolsó czélhoz vezetik az embert: lehető kielégítéséhez és boldogságához. Magában véve mindegyik gyenge e czélra, de ha kart karba öltének, legyőzhetetlen erőt képviselnek. Az erkölcsiség neveli és fejleszt a egyéni embert belülről, lelki természetének leginkább elrejtett részeiben; a tudás megállapítja az egyéni ember életének és működésének feltételeit és viszonyait. Összekapcsolatván a főczél azonos voltával, egymás malmára hajtja a vizet. Objectiv tevékenység nélkül erőtlenségre, hiú szemlélésre van utalva az ember. Az objectiv tevékenység pedig a subjectivnek támogatása nélkül képtelen megvalósítani az ember boldogságának eszményeit, merőben ferde, rémképeket állít elő, pusztaságban bolyong, és mégis azt hiszi, hogy a valódi valósággal van dolga.

Az ethika kötelessége megállapítani a subjectiv, erkölcsi tevékenység eszményeit, rámutatni eredetükre, megvilágítani igazi jelentőségüket és értelmüket összefüggésüket egymásközt éppen úgy, mint az emberi lét és tevékenység objectiv oldalával. Felvetünk néhány e tárgy kombinációt.

* * *

Hogy az öntudatos működés motivumait a subjectiv eszmények kormányozzák és szabályozzák, ez szükséges az egyéni személy érde-

kében éppen úgy, mint az emberi társadalom javára, melynek ő is tagja. A motívumokat szabályozni és kormányozni már azért is szükséges, mert nem bírnak a közvetlen jelenségek és tények végzetes kényszerűségével. A motívumokban egyaránt nyilvánulnak az emberi természet lelki és élettani szükségéi. Mindkettőnek közös a forrása, mind a kettő szorosan függ egymástól. Általában véve minél kevésbbé van kifejlődve az ember szervezete, annál jobban uralkodik benne a physiologiai élet és megfordítva. Azon felül a lelki életnek és működésnek vannak olyatén tulajdonságai is, melyek közeli rokonságban vannak az élettani tünetekkel. Nem is szólva sok észbeli művellet és érzés öntudatlan és önkénytelen voltáról, ilyen közel rokonságra mutatnak az ész, vágy és akarat megszokásai, a lelki functiók² képessége, melyeket az öntudat sokáig és gyakran irányoz ugyan egy oldalra, hogy bizonyos réteget nyerjen, mely épen marad és megőriztetik, midőn azok öntudatlanokká és önkénytelenné válva mintegy második természetünké lesznek. Az emberi természet ezen sajátosságait okvetlenül szükségessé teszük számára a lelki és anyagi életét vezérlő subjectiv eszmények. Az ember köteles tartogatni és őrizgetni az öntudatos lelki működésre szolgáló materialis és psychikai képességét; maga ez a működés kell hogy összhangba hozassék a szabályos együttélés feltételeivel, nem csupan a külső cselekedetekben, hanem a tevékenység motívumaiban is. Ime néhány alapelv, melyre visszavezethető az ethica.

Az öntudatos lelki tevékenységre vezető különbség, a mennyiben önmagunktól függ, objectiv eszközökkel tartatik fenn, jelesül: a diätetica és hygienia törvényeinek megtartásával, és az orvosi tudománynak szintén objectiv szerei és fogásai segélyével nyer helyreállítást. Az ethikara nem tartozik sem az egyik, sem a másik; mert ő csupan a subjectiv, és más utakon, de ugyan azon célhoz vezető eszközöket ajánlja. Természetünk élettani szükségletei a lelki elemek befolyása alatt a szervezet felbomlására, és a psychikai élet s tevékenység gyengítésére vezető rendellenes fejlődést is nyerhetnek, míg az élettani szükségletek rendellenes kielégítése abban nyilvánul, hogy számára nagyon is sok hely jut lelki életünk- és tevékenységünkben; ha ez aztan szokássá vált, megzavarja a lelki működések egyensúlyát, és megfoszt az önlelki mozgalmakon való uralmunktól. Ily értelemben aztán a szabad akarat lehetetlenné válik, ha élettani szükségleteinknek határt szabni, őket megfékezni nem tudjuk. E szükségletek közül legközvetlenebbek: az éhség, szomszúság és a nemi vágy. Ezeknek kielégítését rendszeren beleöltöztetik a szellemi kielégítés és élvezet formájába, mi által könnyen tévedés áll elő, ha ezeket tekintjük a művelt rétegek magasabb lelki élete járulékaik gyanánt. Az ethica megvilágítja eme jelenségek valódi jelentőségét, és önmegtartóztatást, mértékletességet ajánlja, óv a kihágások veszélyes követke-

ményei ellen. Nem prédikál ascetismust, csupán azt ajánlja, hogy az élettani szükségletekből ne alkossunk elvet, hanem tekintsük azokat pusztán öntudatos physiologiai törekvéseknek. Hasonló szempontból tekint a kissé távolabb eső anyagi befolyásokra, minők: az anyagi jóllét és gazdagság, pompa kénytelen, hiuság, restség, kéj és kincs szomj. Nem emeli erénynyé a szegénységet, s az ebioniták tanából nem kovácsol elvet. Az ember anyagi környezetét illetőleg az ethika tanításának értelme a következő: ne add át lelkedet az anyagiságnak, ne légy telhetetlen, önző, hogy a külső anyagi világ rabjává ne válj; az szolgáljon téged, s ne te őt. Lelki függetlenségedet és szabadságodat többre becsüld a világ összes javainál!

Az ethika igazi veleje a subjectiv idealokban gyökerezik, melyeket az ember öntudatos élete és tevékenysége számára kijelöl. Jellemző sajátosságuk az az eszményeknek, hogy céljuk, feladatuk kivezetni az embert az elvont egyéniség szűk, korlátolt köréből és felemelni őt az ember ideális típusára, vagyis oly típusra, mely az emberi természetnek az adott időben bizonyos körülmények között és az uralkodó nézetek és fogalmak értelmében legtökéletesebbnek tartott sajátosságai és tulajdonságai elvonásából és általánosításából lőn felépítve. Az erkölcsi eszmények rendkívül különbözők és különféleek voltak a különböző emberi társadalmaknál, a különféle népeknél és különböző időszakokban, és a megfigyelések meg a tapasztaltság felhalmozódásához, meg az embereknek nagyobb és nagyobb csoportokba való egyesüléséhez képest fokozatosan fejlődtek és tökéletesedtek. A keresztény ethikának éppen abban rejlik ideális tökéletessége, hogy se nem görög, se nem római, semita vagy ind, hanem közös-emberi, és valamennyinél hasonlíthatatlanul mélyebben belepillantott az emberi lélekben rejlő motivumok okaiba és következményeikbe.

Az ethikai eszmények számában első helyen áll az igazság és a lelki szépség után való törekvés. Objectiv értelemben véve beszélünk tudományos vagy elméleti igazságokról, az igazságról a jogban, bírászkodás- és igazgatásban és a valóságos tünemények és művészi alkotások szépségéről. Subjectiv értelemben ezen elvezésekkel jelöljük ama lelki hajlamot és irányzatot, melyekkel az ember a tevékenység legkülönbözőbb köreiből működik és melyek nélkül sem tartóssat, sem nagyot létre nem hozhat. Egész halom félreértés, sophisma, szükmarkuság stb. emelkedik az erkölcsi tanok e kiinduló pontja ellen, és homályt vet jelentőségére. Ezek azonban csak látszanak megdöntöhetetleneknek, a mennyiben tételeik és ellenvetéseik még kellő czáfolatot nem nyertek. Ugyanis a kielégítés, jóllét, boldogság személyes, egyéni, subjectiv képzetek; objectiv mértékkel őket meg nem mérhetjük; kiki megtalálja ezeket a saját módja szerint ebben vagy abban. Már pedig ha ez így van, mily alapon lehet következtetni azt, hogy az igazságot, igazat, lelki szépséget keresők meg vannak fosztva

a boldogságtól és a megelégedéstől csupán mert nincs sem gazdagságuk, sem bőségük, sem előkelő állásuk a többi emberek sorában? A mi az objectív rendet illeti, az önmagában véve se nem rossz, se nem jó; ezeket a sajátságokat csupán az emberekhez mérve nyeri. Maga ez a rend mindenkor az adott feltételek és körülmények — az objectív valóság tetteinek szükségképpen folyó eredménye. Tessék megváltoztatni e tényezőket — tüstént megváltozik az objectív való is! Most midőn a tapasztalás és tudás köre egyre több és több hatalmat ad kezünkbe a külfeltételeken, az az állítás, hogy az igazságra, igazra és lelkiszépségre való törekvés nem vesz részt a külvilág ügyeiben, egyre jobban és jobban hanyatlik. Még néhány emberöltő kell és a böleskedők e gyakorlati bölesége nem lesz többé sem gyakorlati, sem böles!

Az alázatosságot és engedelmeséget szintén az első erények sorába állítja az ethika. Csakhogy itt is se szere se száma az ál magyarázás és a csürés-csavarásnak. Összecserélik a rablelkűséggel és meghunyászkodással, pedig az ethika alázatosságának és engedelmeségének semmi köze hozzájuk. — E kettővel szoros kapcsolatban áll a hit és remény. Nélkülök öntudatos szellemi tevékenység és élet éppen úgy nem képzelhető, mint organismus levegő és táplálkozás híjával. Csüggedés, kétségbeesés paralsalják e tevékenységet. Ethikailag véve a hit és remény a szellem ébersége, a csüggedés és kétségbeesés pedig a szellemi erők hanyatlása. Nagy ellensége e kettőnek az illusio; végre is az élet élet marad, örömmel, búval fűszerezve. A helyett, hogy tanulnánk, mint kell élni és mint találni magunkat belé az életetbe, lehetőleg megőrizni a szabadságot és egyensúlyt, oda dobjuk magunkat az elvont fogalmak világába és légvárat alkotunk. És mivel a valóság nem ad választ képzelgés szülte követelményeinkre, készen áll a felkiáltás: „Unalmas az élet!“ — melyből aztán csak vagy az öngyilkosság, vagy a napról-napra tengődés segít kievickélni. Jaj az oly népnek és az oly társadalomnak, melyben sok ember gondolkodik ilyen! Másfelől az is nagy baj, hogy az emberek teljesen elmerülnek az őket környező külvilág tevékenységébe, parlagon hevertetik a belső lelki életet, minek folytán az elesenevészesedik. Ilyen ember nagyon sok van Európában és Amerikában, kiknek szaporodtával lépést tart a nagy tehetségek fogyása s az erkölcsi hanyatlás.

Az erkölcsi élet egyik fő feltétele az egyszerűség, melyre oly sok otromba élelet gyártották már. Végre ide tartozik még az élet iránt való derült, nyugodt és bizalommalta magaviselet, mely támaszpontot nyújt az embernek az ismeretlennel, az előre nem tudottal való küzdelmeiben.

A mi az embernek embertársaihoz való viszonyát illeti, itt a legfelsőbb eszmény a szeretet. Az ethika arra tanít, hogy az emberben, legyen bár ellenségünk, vagy bukott teremtés, ne azt szeressük,

a mi ő valójában, vagy velünk szemben, hanem azt, a mivé válnia lehetett és kellett volna ember létére. A hangsúly itt is a viszony subjectiv és nem objectiv oldalán van. A sértések megbocsátása, a rokonézés, könyörületesség, önmegtágadás, szerénység stb. csupán a szeretet nyilvánulásai. Az ethikai szeretet erősen hozzáfűz minket az élethez, s a ki az ő iskoláján átment s benne megizmosodott, könnyen fogja hozzá mérhetni szándékait, akaratát, vágyait a többi erkölcsi eszményekhez.

Kavelin ezután kiterjeszkedik az ethikának a társadalomhoz, államhoz, politikához, valláshoz, joghoz és képzőművészethez való viszonyára, de itt főleg az orosz viszonyok lebegnek szemel előtt.

Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie. Unter Mitwirkung von M. Heinze u. W. Wundt, herausgegeben von R. Avenarius. 1885. 3. füzet.

Az önálló értekezések sorát megnyitja Ribbeck V. (berlini) „Studien über den Pessimismus“ című dolgozata. A cikk két részből áll. Az elsőben. „Zur Geschichte des Pessimismus“ szerző kimutaja, hogy a Pessimismus nagyon régi tan. Nemesak az indusoknál és Hiob könyvében találjuk, hanem az élni vágyó vidám görög népnél is. Homerostól egész Euripidesig egy költő sines, kinek műveiben a legbúsabb panaszok ne fordulnának elő a földi lét mulandósága felől. A philosophia is mutat ilyen jelenséget s a halálra beszélő Hegesias önkénytes halálra birta nem egy hallgatóját a létezés nyomorultságáról szóló keserves panaszaival. A stoa, az epikureusok és skeptikusok mind osztoznak-e nézetben s az ember egyedüli boldogságát a külsőtől való függetlenségben találják. A keresztyén philosophiában ezen irány az ellenkezőt hozta elő s Leibnitz és Wolff a vig optimismust hirdetik, míg velők egyidejűleg Maupertuis volt az első, ki exact tudományos uton akarta kimutatni, hogy az ember életében több a fájdalom mint az öröm s Kant is határozottan ellene van a Leibnitzféle boldogságnak. Valódi szellemi hatalommá azonban a pessimismus csak az újabb korban lett. Alapítója Leopardi a költő philosoph (v. ö. Dr. Buday József cikkét Giacomo Leopardiról a M. Phil. Szemle I. évf. 1. és 2. füzeteiben), kivel Schopenhauer egyetért abban, hogy az örömnél több a fájdalom s az öröm csak a fájdalom nemléte vagyis pusztá negatio. A mai időnek pessimistája Hartmann Ede a szabadulást ezen világból csak az értelmi fejlődés útján véli elérhetőnek, melylyel az élet nyomorúsága annyira fog érzékeny-ségben emelkedni, hogy az emberek közhatározat által a világot megszüntetik. A culturfejlődés annál fogva nála momentum a teljes megsemmisülés felé. Szerzőnk tagadja ugyan, hogy a culturával karöltve járna a fájdalom emelkedése s igen helyesen figyelmeztet a Hartmann által eléggé nem méltányolt egyéni momentumra is az élet becslésénél; de végezetül mégis elfogadja Hartmann alap-tételét, mikor a boldogságot a folytonos törekvésbe helyezi. Mert hiszen ezen törek-vésnek indító oke mindig a hiány, vagyis egy fájdalom, a melyet vele megszüntetni kívánunk.

G. Cesca (Siciliában) „Über die Existenz von unbewussten psychischen Zuständen“ egy igen vitás lélektani kérdést fejteget. A kérdést magát két részre

osztja 1. vannak-e nemtudós képek? 2. van-e nemtudatos szellemi munka? Tudvalevőleg Leibnitz volt az első, a ki a nemtudatos képek létét oly módon állította, hogy azok csekély erejű képek, s azért lelkünkben vannak ugyan, de tudomásunk róluk ninesen. Ezen tant pártolja Kant és Hamilton. Ellene szóltak fej Galluppi, Fortlage, J. S. Mill és Brentano, kiemelve, hogy a Leibnitztól például felhozott tenger zugása nem sok, hanem csak egy képet hoz elő a lélekben, mely azért nines is számos igen kis képekből összeállítva. Cseca szintén esatlakozik ezen irányhoz. Ellenben a 2-dik kérdésre elfogadja Rosmini, Hamilton, Mandsley, Carpenter és Morell tanait s azzal véli a kérdést megoldhatni, hogy nemtudatos képeink ninesenek ugyan, de nemtudatos szellemi munka van, a mint azt Helmholz pl. a nemtudatos következtetésben kimutatta. Véleményünk szerint a dolog mégis a nemtudatos lelki állapotok javára dől el; mert ha nemtudatos szellemi munka van, akkor nemtudatos képeknek is kell lenniök, mivel a gondolkodás mindenkor képekben folyik le.

T h s. A c h e l i, a 3-dik cikknek szerzője: „Die Theorie der Seele auf ethnologischer Basis.“ A cikk azon véleményeket állítja össze, melyeket különböző népek alkottak maguknak a lélekről. Az emberek szerinte a lélek gondolatára jutottak a teljes megsemmisülés felfoghatlansága miatt, mely gondolatban megerősíté őket az elhalt emberekről feltűnedező álmokképek, s végre maga az ismeretlen is ezen irányba vitte őket. Felfogták pedig a lelket hol lehelletnek, hol vérnek, vértelen schemennek s lett ezekből genius, házi isten, valamint ellentéte az ördög. Tartózkodási helyüket hol állandónak, hol változónak hitték. A lélekvándorlás állapotok alakjában s a fétiche szintén innen veszi eredetét.

A. D ö r i n g végre „Über die Möglichkeit Logik u. Erkenntnislehre gesondert darzustellen“ cím alatt habilitáló előadását (Berlinben) teszi közzé. Tudvalevőleg újabb időben az ismeretelmélet és a logika egyeztetése képezi az egyik feladatot melyen a logikusok dolgoznak. (pl. Schuppe „Erkenntnistheoretische Logik“) Döring ezzel ellentétben azt vitatja, hogy a logikát az ismeretelmélettől függetlenül lehet sőt kell tárgyalni.

Ismertetve vannak: Dr. K. K r o m a n n műve: „Unsere Naturerkenntnis. Beiträge zu einer Theorie der Mechanik u. Physik.“ Fordította Dr. R. von Fischer Benzon. Ism. A. Höfler. R é e P a u l „Die Entstehung des Gewissens“ ismert. Paulsen Fr. B u c c o l a Gabr. „La legge del tempo nei fenomeni del pensiero“ ismert. Kraepelin.

Őn bejelentések, philos. folyóiratok szemléje s könyvjegyzék töltikbe a füzet többi részét.

L e v e l e z é s.

Észrevétel a „Bölcsészetiünk nyelve“ czimű értekezésre. Ezen értekezés írója nyelvőri szerepet játszik a magyar bölcsészeti nyelvezet kritizálása által. Értekezésemet is (Dr. Horváth Cyrill élete és bölcsészete Magy. Philos. Szemle 1885. I. füzet) kifogásolja: „... mások azonban annyira viszik az érthetlenség terén, hogy egész mondataalakításaik képtelenségekké válnak. Ilyen példára bukkanunk egy értekezésben (idézi értekezésem czimét, a folyóiratot és füzetet), mely a többi között így beszél: „Fischer Kuno System der Logik und Metaphysik“ czimű művében